

D. Broady, 20 jan 2003

Prel. version av översättning av förordet och inledningen (s. 1-14) till Pierre Bourdieu, *Science de la science et réflexivité. Cours du Collège de France 2000--2001*, Éditions Raisons d'agir, Paris 2001.

Pierre Bourdieu

Vetenskapssociologi

Föreläsningar vid Collège de France 2000-2001

Originalalets titel: *Science de la science et réflexivité. Cours du Collège de France 2000 - 2001*. Éditions Raisons d'agir, 2001.

Översättning: Donald Broady

1. Förord

Varför valde jag att ägna denna min sista föreläsningsserie vid Collège de France åt vetenskapen? Och varför har jag beslutat att publicera den trots dess begränsningar och svagheter? Frågan är inte retorisk och under alla omständigheter ter den sig för mig alltför allvarlig för att jag skall ge ett retoriskt svar. I själva verket tror jag att vetenskapens värld i dag riskerar att drabbas av en förfärlig tillbakagång. Den autonomi som vetenskapen steg för steg erövrat i kampen mot religiösa, politiska och även ekonomiska makter, och åtminstone delvis i kampen mot de statliga byråkratier som garanterar minimibetingelserna för vetenskapens oberoende, har försvagats rejält. De sociala mekanismer, till exempel den kollegiala konkurrensens logik, som tillkommit för att vetenskapen skall kunna hävda sig löper risken att begagnas för syften styrda av utifrånkommande krafter. Vetenskapen underkastas ekonomiska intressen och medias förförelsekonster, något som hotar att förstärkas av kritiken utifrån och förtälet inifrån -- det senaste uttrycket är vissa "postmoderna" stolligheter -- som undergräver förtroendet för vetenskapen och i synnerhet för samhällsvetenskapen.

Allt tyder på att trycket från ekonomin ökar mer och mer för var dag i synnerhet på områden där forskningsresultaten är särskilt inkomstbringande, såsom inom medicinen, bioteknologin (främst när det gäller jordbruket) och genetiken i allmänhet -- för att inte tala om den militära forskningen. Därför hamnar många forskare och forskargrupper under de stora industriföretagens kontroll, företag som är inriktade på att med hjälp av patent säkra sitt monopol på produkter med högt kommersiellt värde. Och det är därför som den sedan länge uppluckrade gränsen mellan universitetens grundforskning och den tillämpade forskningen gradvis försvagas. Så småningom riskerar de lärde utan egenintressen -- de som inte accepterar något annat forskningsprogram än det som springer fram ur deras forskning och som inför de "kommersiella" kraven gör minsta möjliga eftergifter, inte mer än vad som behövs för att trygga de anslag som deras arbete kräver -- att marginaliseras, åtminstone inom vissa områden, beroende på att de offentliga anslagen är otillräckliga och trots att de åtnjuter anseende inom den vetenskapliga världen. Stora halvindustriella forskningsenheter tar över och verkar för att tillgodose krav som tjänar profitsyften. Industrin och forskningen har i dag blivit så tätt sammanvävda att det inte går en dag utan att man får höra talas om nya fall av konflikter mellan forskare och kommersiella intressen (till exempel försökte det kaliforniska företaget som är känt för att tillverka ett vaccin som stärker försvaret mot HIV-viruset i slutet av förra året förhindra publiceringen av en vetenskaplig

artikel som visade att vaccinet inte är verksamt). Vi kan således befara att den konkurrenslogik som vi förr iakttog på fysikens område -- och som där förmådde företrädarna för den allra renaste forskningen att glömma att resultaten av deras arbete kunde komma till ekonomisk, politisk eller social användning -- inte låter sig förenas med den mer eller mindre påtvingade underkastelse under företagets intressen som driver stora delar av forskningen i riktning mot heteronomi.

Man hade kunnat föreställa sig att samhällsvetenskaperna, som inte kan tillhandhålla omedelbart användbara, det vill säga direkt kommersialiserbara produkter, vore mindre utsatta för dessa locktoner. I själva verket blir samhällsvetare och i synnerhet sociologer synnerligen ompysslade, en uppmärksamhet som kan vara positiv och då ofta mycket inkomstbringande (både ekonomiskt och symboliskt) för de forskare som väljer att tjäna det dominerande synsättet, om så bara genom att förtiga vissa saker (vetenskaplig otillräcklighet räcker för att åstadkomma sådana förtiganden). Men uppmärksamheten kan också vara negativ och illasinnad och ibland förödande för forskare som genom att helt enkelt göra sitt jobb bidrar till att avtäcka någon liten sanning om den sociala världen.

Därför har det för mig framstått som särskilt nödvändigt att göra vetenskapen till föremål för en historisk och sociologisk analys. Syftet är inte alls att relativisera den vetenskapliga kunskapen genom att påvisa dess förbindelser med eller reducera den till dess historiska betingelser, det vill säga omständigheter som är lokaliserade i tid och rum. Tvärtom, syftet är ge dem som sysslar med vetenskap en bättre förståelse för de sociala mekanismer som styr den vetenskapliga praktiken och att därmed göra dem till "mästare och härskare" inte blott över "naturen", vilket var den gamla cartesianska ambitionen, utan -- och det är förvisso inte är lättare -- även över den sociala värld där kunskapen om naturen produceras.

Jag önskade att den skriftliga versionen av dessa föreläsningar så nära som möjligt skulle återge den ursprungliga muntliga framställningen. Även om jag i utskriften tagit bort upprepningar och omtagningar som hängde samman med ramarna för föreläsningsserien (såsom uppdelningen på olika föreläsningar), liksom vissa passager som säkerligen var motiverade i ett muntligt sammanhang men jag vid genomläsningen fann onödiga eller malplacerade, har jag försökt att behålla en av de mest synliga effekterna av halv-improvisationen, nämligen exkurserna som rör sig mer eller mindre långt borta från framställningens huvudsakliga teman. Dessa exkurser har jag markerat genom att låta sätta dem med mindre bokstäver.

2. Inledning

Denna föreläsningsserie vill jag tillägna minnet av Jules Vuillemin. Han var föga känd av den stora publiken men förkroppsligade en stor filosofisk idé, kanske en smula för stor för vårt tid. Hur som helst var den alltför stor för att nå fram till den publik den hade förtjänat. Att jag talar om Vuillemin i dag beror på att han varit en av de riktigt stora modellerna för mej. Han gjorde att jag kunde fortsätta att tro på rigorös filosofi vid en tidpunkt då jag hade all anledning att tvivla -- inte minst på grund av hur den filosofiundervisning som jag utsattes för praktiserades. Han infogade sig i den franska vetenskapsfilosofiska tradition som förkroppsligats av Bachelard, Koyré och Canguilhem och som i dag förs vidare av några fler, även här vid Collège de France. Det jag skall försöka åstadkomma detta år hör till denna tradition av vetenskapligt grundad reflexion över vetenskapen.

Den fråga jag skulle vilja resa är något paradoxal: kan samhällsvetenskapen bidra till att lösa problem som samhällsvetenskapen själv givit upphov till, nämligen problemet om den historiska genesen för de sanningar som förutsättes vara överhistoriska? Det är en fråga som den logicistiska traditionen oupphörligen ställts inför och som fått förnyad aktualitet i och med Sokal-affären. Hur är det möjligt för den vetenskapliga verksamheten att trots att den är en historisk verksamhet, inskriven i historien, ändå åstadkomma transhistoriska sanningar, sanningar oberoende av historien, sanningar utan varje band till plats och tidpunkt och således evigt och universellt giltiga? Detta problem har filosoferna formulerat mer eller mindre explicit, särskilt under 1800-talet och till stor del under trycket från de framväxande samhällsvetenskaperna.

Som svar på frågan om hur man kan veta vem som är "subjektet" i detta "skapande av eviga sanningar och värden" kan man återopa Gud eller det ena eller andra substitutet för Gud, varav filosoferna uppfunnit en lång radda. En lösning är den cartesianska, det vill säga *simā scientiae*, vetenskapens frön eller groddar som i form av medfödda principer finns nedlagda i den mänskliga anden. En annan lösning är den kantianska, det transcendentala medvetandet, världen av villkor som är nödvändiga för kunskapen och förutsättningar för tänkandet; det transcendentala subjektet blir då något slags uppehållsort för de aprioriska sanningar som ligger till grund för konstruktionen av varje sanning. Hos Habermas är lösningen språket, kommunikationen etc. Hos de första logiska positivisterna är lösningen logikens språk som en apriorisk konstruktion vilken måste påtvingas verkligheten för att empirisk vetenskap skall bli möjlig. Man skulle också kunna hänvisa till den wittgensteinska lösningen, enligt vilken den skapande princip som ligger till grund för det vetenskapliga tänkandet är en grammatik, låt vara att det råder delade meningar om huruvida grammatiken är historisk (eftersom språkspelen är underkastade begränsningar som är historiska uppfinningar) eller om det är tänkandets universella lagar som klätt sig i form av denna grammatik.

Kan sanningen överleva en radikal historisering? Jag bortser då från de teologiska eller smygteologiska lösningarna (och tänker här på Nietzsche som i *Götzen-Dämmerung* säger: "Jag fruktar att vi aldrig kan befria oss från så länge vi firsätter att tro på grammatiken [###hittar ej detta citat i *Götzen-Dämmerung*, kolla vidare###]. Med andra ord, kan man på en och samma gång hävda att sanningarna är logiska nödvändigheter och erkänna att de är historiska skapelser? Kan man lösa detta problem utan att ta sin tillflykt till någon *deus ex-machina*? Är det inte så att den radikala historicismen, som är en radikal form av Guds död, jämte en dödförklaring också av alla Guds avatater, mynnar ut i att hela idén att det skulle finnas en sanning krossas? Varigenom den radikala historicismen även krossar sig själv? Eller är det tvärt emot möjligt att försvara en rationalistisk historicism eller en historicistisk rationalism?

Eller, för att återvända till ett mer skolmässigt sätt att uttrycka detta problem: när sociologin och historievetenskapen relativiserar all kunskap genom att relatera den till dess historiska betingelser, är då inte dessa vetenskaper dömda att också relativiserar sig själva, dömer de inte sig själva till att hamna i nihilistisk relativism? Är det möjligt att slippa välja mellan de två alternativen logicism och relativism som utan tvivel är en variant av den gamla kontroversen mellan dogmatism och skepticism? Logicismen, förknippad med namn som Frege och Russel, är ett program för att grunda matematiken i logiken. Enligt detta program finns det generella aprioriska regler för vetenskapen och en uppsättning oföränderliga lagar som tillåter oss att skilja god vetenskap från dålig. För mig framstår programmet som ett renodlat uttryck för den typiskt *skolmässiga* tendensen att betrakta vetenskapen inte som verksamhet utan som färdigt resultat vari man tror sig kunna frilägga lagarna för hur den bör bedrivas. Den skolmässiga, logiska eller epistemologiska synen på vetenskap innebär att man, för att citera Carnap, eftersträvar en "rationell rekonstruktion" av de vetenskapliga praktikerna, eller med Reichenbachs ord "ett logiskt substitut för de reella processerna", där man postulerar att substitutet verkligen motsvarar dessa processer. "Att beskriva är inte att kopiera det reella tänkandet, det är att konstruera en motsvarighet", sade Reichenbach. Mot detta slags normativ epistemologi, som leder till idealisering av den vetenskapliga praktiken, vände sig redan Bachelard när han noterade att epistemologin ägnat sig alltför mycket åt att begrunda den färdiga vetenskapens sanningar och alltför litet åt vetenskapen under tillblivelse, åt hur vetenskapligt arbete faktiskt går till.

Sociologerna har mer eller mindre lyft på locket till Pandoras ask, det vill säga laboratoriet. I dessa undersökningar av den vetenskapliga världen sådan som den är har en stor mängd sakförhållanden blottlagts som går stick i stäv med vetenskaplig epistemologi av den nämnda logicistiska sorten. I stället reduceras det vetenskapliga livet till ett socialt liv med regler, begränsningar, strategier, knep, dominanseffekter, bedrägerier, idéstöld och så vidare. När dessa sociologer anlägger ett realistiskt och ofta illusionslöst perspektiv på den vetenskapliga världens realiteter leds de till att förfäktat relativistiska eller till och med nihilistiska teorier, som utgör raka motsatsen till den officiella bilden av vetenskapen. Den slutsatsen är dock inte nödvändig. Enligt min mening låter sig en realistisk syn på den vetenskapliga världen förenas med en realistisk kunskapsteori, förutsatt att man genomför en brytning med båda sidorna av det *epistemologiska par* som består av å ena sidan den logicistiska dogmatismen och å andra sidan den relativism som förefaller inbyggd i den historicistiska kritiken.

Som bekant är det, vilket Pascal uppmärksammade, den dogmatiska idén eller idealföreställningen om absolut kunskap som leder till skepticism: de relativistiska argumenten blir som allra mest kraftfulla när de spelas ut mot en dogmatisk och individualistisk epistemologi, det vill säga mot kunskap skapad av en individuell lärd som ensam med sina instrument attackerar naturen (till skillnad från den dialogiska och argumentativa kunskap som tillhör ett vetenskapligt fält).

Sålunda leds vi fram till en sista fråga: Om det är ovedersägligt att den vetenskapliga världen är en social värld, i så fall kan vi ställa frågan om denna värld är ett mikrokosmos, ett fält som (så när som på vissa skillnader som måste specificeras) liknar alla andra fält, och i synnerhet andra sociala mikrokosmos såsom litteraturens fält, konstens fält, juridikens fält. Somliga forskare, som klumpar ihop den vetenskapliga och den konstnärliga världen, är benägna att reducera verksamheten i laboratoriet till en semiologisk aktivitet: man arbetar med nedtecknad information, man sprider texter... Är den vetenskapliga världen ett fält som de övriga? Om så inte är fallet, vilka är de mekanismer som ger den dess egenart och som samtidigt gör att det som frambringas i denna vetenskapliga värld inte låter sig reduceras till blott och bart sina historiska omständigheter?